

КЫРГЫЗ БИЛИМ
БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

“БЫЙЫК АТА ЖУРТ”
КООМДУК ЖАШТАР ФОНДУ

ОШ ГУМАНИТАРДЫК
ПЕДАГОГИКАЛЫК ИНСТИТУТУ

“Региондорду өнүктүрүү жана өлкөнү
санариптештирүү жылына”
карата уюштурулган

«Ааламдашуу шартындагы билим берүүнүн, тарбиялоонун абалы жана өнүгүү тенденциялары»

X ЭЛ АРАЛЫК ИЛИМИЙ-ПРАКТИКАЛЫК СИМПОЗИУМДУН
ЖЫЙНАГЫ

ОШ – 2019

Абдибали уулу Нурбек	6
Абдирасулова Жайнагул Латипжановна	9
Абдулахамидова Б. Н	14
Абдурахманова Гульнас Токтогуловна, Тойчужева Венера Мурзаевна	19
Абытов М.Т	23
Айтманбетов Асылбек	26
Акматов Д.А. Оторбекова А.М., Жамангулова К.У	29
Акматова Чынара Асановна	33
Акчал Атагулов	37
Алымбаева Бермет Бекешовна	41
В. Анарбекова, А. Шишкараева	44
Арапбаева Диля Эльчизаровна	51
Ахмедова Э. Г., Аспердиева Ч. М.	54
Асанбекова Осипа Сабыровна, Кыркаякова Кайыркүл	58
Шарипова М.С., Асилбек кызы Мадина	63
Атажанова Нурсулуу Адыловна	67
Аттокурова Ч.А.,	72
Б.Т.Баитова	78
Бактыгүл Байтикова Сайпидинова Элиза	81
Бегматова Шазада Шакировна	84
Бекмуратова Д. З.	89
Бекмурза Зулуев	94
Белекова Карамат, Абдыкаарова Турдукан, Ыразаков Дамирбек	98
Бусурманкулова Ж.А.	103
Дуйшаева Айымкан Кушановна	108
Дуйшеналиев А. А.	112
Дуйшеналиев Жумабек Сапаралиевич	117
Ергешева Чинара Турдалиевна	122
Жумабаева Гулайым Абдысаматовна	129
Жумабаева Д.С.	133
Жумашова Гүлзада Султановна, Тилекова Уулкан Кушбаковна	138
Жусуева Бактыгүл, Өмүралиева Чынара	141
Жээнбекова Ч. М.	145
Исакова Жанна Жаманкуловна	149
Исакова Светлана Турдубековна, Мукамбетоова Айнура Керимбековна	152
Исакова Үпөл Өмүрбековна	157
Кадыралиева Кенжеке	162
Калилова Г. К.	167
Калматова Г. М.	169
Карагозуева Г.Ж.	173
Каратаева Санавар Абдиллаевна	177
Касымбекова Н.Ж., Саламат кызы А.	183
Кийизбаева Наргиза	186
Конокбаева Калыйпа Мамытбековна, Нуруева Жаңыл Болотовна	191
Дилрабо Қувватова	191
Курбанбаев К. А, Ыразаков Д. А.	191
Курсанали кызы Анара	20
Кутманалиева Динар Орозбековна	20
Кыдырова Бурул Абдыкадыровна, Аскарова Гүлкайыр Маматкадыровна	20
Г. Мадаминов	21
Мадимаров Тавалдыбек Жайлоович	21
Максидинов Маратбек Максидинович	22

УДК:316.773(575.2)

Мадина Асилбек кызы
**КЕП КОММУНИКАЦИЯСЫ ЖАНА АНЫ ОКУТУУНУН АЙРЫМ
ЫКМАЛАРЫ**

Студент
Ош мамлекеттик университети
Ош, Кыргыз Республикасы

Мадина Асилбек кызы
КОММУНИКАЦИЯ РЕЧИ И НЕКОТОРЫЕ ПРИЁМЫ ОБУЧЕНИЯ

Студент
Ошский государственный университет
Ош, Кыргызская Республика

Madina Asilbek kuzu
SPEECH COMMUNICATION AND SOME TEACHING METHODS

Student
Osh State University
Osh, Kyrgyz Republic

Аннотация: Бүгүнкү күндө кыргыз тилинде кеп коммуникациясын окутуунун методикасы боюнча изилдөөлөр, эмгектер жокко эсе. Макалада жалпысынан коммуникация жөнүндө түшүнүк берилди жана окуучунун кеп коммуникациясынын түрлөрүн өздөштүрүүгө, ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө, дүйнө таанымын кеңейтүүгө багытталган бир канча усул-ыкмалар сунуш кылынды.

Ачык сөздөр: коммуникация, баарлашуу, коммуникант, интраперсоналдык коммуникация, инсандар аралык коммуникация, топтук коммуникация, массалык коммуникация, мамиле.

Аннотация: На сегодняшний день трудов, исследований по методике обучения коммуникации речи на кыргызском языке почти нет. В статье дано общее понятие о коммуникации, предложены методы и приемы, направленные на освоение учащимися видов коммуникаций речи, развитие мышления, расширение мировоззрения.

Ключевые слова: коммуникация, , коммуникант, беседа, интраперсональная коммуникация, межличностная коммуникация, групповая коммуникация, массовая коммуникация, отношение.

Annotation Nowadays methods requires new teaching approaches on teaching communicative skills which are not searched yet. The article deals with communicative methods and students' improvement of communicative skills by using new techniques of expressing students view points on certain issues.

Key words: communication, communicator, conversation, intrapersonal communication, interpersonal communication, group communication, massive communication, relationship.

Коммуникация бул – байланыш, мамиле, карым-катыш, алака деген маанини билдирет. Башка тармактарда да бул түшүнүктүн мааниси чоң. Илимий көз караштарга таянсак, бир канча булактарда түрдүүчө аныктамалар берилгени менен жалпысынан мааниси окшош. Алсак, энциклопедиялык сөздүктө «коммуникация» термини – кабар берүү, билдирүү жолу, баарлашуу деп

каторулат. Бул пикирди орус окумуштуулары Колен Черри, В.Н.Курбатов, Л.С.Высотский, А.А.Леонтьев жана Толкотт Парсонстор айтып келишет [1, 5-б.].

Көпчүлүк дүйнөлүк университеттерде коммуникация факультети ачылып, изилдөө программалары бар. Бирок кыргыз тил илиминде кеп коммуникациясын окутуунун методикасы боюнча буга чейин алгылыктуу изилдөөлөр жүрбөгөндүгү азыркы учурдун актуалдуу маселелирин бири десек болот.

Окуучунун кеп коммуникациясынын түрлөрүн өздөштүрүүгө, ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө түрткү берүүгө, дүйнө таанымын кеңейтүүгө багытталган бир канча усул-ыкмаларды сунуш кылабыз. Себеби, мында бул ыкмалар менен иштөөнүн максаты – окуучунун жаңы маалымат алуусу, башканы угуусу, туура ой жүгүртө алуусу жана өз пикирин эркин айтууга, сүйлөөгө көнүгүүсү, субъектин субъект жана объектке карата мамиле кылуусуна аз да болсо салымынын кошо алат. Демек, ар бир мугалим окуучулардын сапаттуу билим алуусуна мыкты ыкмаларды издөөгө, пайдаланууга аракет кылат.

Жуптук иш. “Кеп коммуникациясынын түрлөрү” деген теманы жуптар презентациялоо тапшырмасы берилет. Тема алдын-ала сунушталып, жуптар ага карата тема боюнча окумуштуулардын пикирлерине, цитаталарына анализ жүргүзүшүп келишет. Ар дайым сабакта эскертилгендей, кептин тазалыгын сактап, кеп маданиятына кедерги болгон сөздөрдү кошпой, так, түшүнүктүү кылып, өз түшүнүктөрүндө эркин айтып берүү керек. Ар бир жуптун презентациясы доска аркылуу көрсөтүлүп, убактысы бөлүштүрүлөт. Мисалы,

1-жуп: Коммуникация латынча *communico* – байланышуу, сүйлөшүү, мамиле кылуу деген маанини билдирет. Коммуникация адамзат коомунда сүйлөшүү, жүрүм-турум, ой мамиле ж.б.у.с. сөздөргө маанилеш. Адамдар кеп коммуникациясы аркылуу бири-биринен мамилелерди, идеяларды, ойлорду, сунуш-пикирлерди алышат. [1, 5-б.]

2-жуп: Коммуникация түрлөрү коммуниканттардын курамына жараша бөлүнөт. Алсак, өзү менен өзү, бир адам менен, топ менен сүйлөшүүдө жаш курак, билим деңгээли, кесиби, жынысы ж.б. карай мамиле түзүлөт.

3-жуп: Интраперсоналдык коммуникация – адам өзү менен өзү сүйлөшөт б.а. адам өзүнүн ички үнү менен сүйлөшүп ички монологун диалогго айландырат. Мисалы, - *Энемдикине кетип калсамбы, эмне кылсам?.. Жок, жо-ок, анте албайм, антүүгө кудуретим да жетпейт, жетпейт...* (Б.Ж.)

4-жуп: Инсандар аралык коммуникация – адатта, каммуникациянын идеалдуу модели менен байланыштуу ага эки коммункант катышат. Ошондой эле байкоочу деген да вариант бар. Сөзгө катышпаганы менен каммуникация кандайдыр мимика-жесттер аркылуу аткарылып жаткандыгын билсек болот. [3]. Мисалы:

– *Шаар деген жакшы турбайбы, Жумаке, оту жагылуу экен, суусу да алынуу. Бул деген азыркы кой үстүнө торгой жумурткалаган замандын бир көрүнүшү эмей эмне? Бирок ошондой шарттар айрым шаардыктарды ак кол кылып коёт көрүнөт. Гезит окуп, телевизор көргөндөн башка дегеле куурай башын сындырышпайт экен...*

– Ээ, ботом, алар деле карга тезек чокуй электе турушуп, этек-жеңин түрүнө калып, баса, автобуска жүгүрүшүп, ишке кетип жатышпайбы!

– Аныңыз ырас. Бирок мен алардын өз үйлөрүндө, короосунда эңкейип отун албай, кинодон кино тандашып, көчө таптап жүрүшкөнүн айтып жатам.

– Кой, антип алардын жашоосуна көлөкө түшүрбө да. Алар да эртеден кечке кара жанын карч уруп иштешкени иштешкен. Анан бош убактыларында эс алышат да. Кокус, алар жайлоого келип калышса, сен кантет элең, ыя?

– Мен адегенде чекесинен чертип туруп козуларымдан соймокмун да, беи бармак тартып, кымызга тойгузуп, жайлоонун кооз жерлерин кыдыртар элем.

Мен болсо тек гана алардын сөзүн кунт коюп угуп, атымды бастыра бердим. (“Кырчын” журналынан).

5-жуп: Топтук каммуникация – топ ичинде, топтор арасында индивид-топтун (саясий лидерлердин интервьюсу, же компания жетекчисинин кызматкерлер менен сүйлөшүүсү) арасында сандык эле эмес, сапаттык айырмачылыктар да бар [1. 5-б.] Мисалы,

К. Исаков: Урматтуу студенттер, мобилдүүлүк боюнча айта кетсем, Сиздерге дүйнөнүн төрт бурчуна барып, руханий интеллектуалдук азыктарды, жаңы идеяларды топтоп келүү мүмкүнчүлүгү жаралды. Учурда ОшМУ жылына 1500гө жакын студент академиялык алмашууга катышып келет. Түштүк регионун билим менен өнүктүрүүгө аракет кылышыбыз керек. Ошол илим-билимдин ээси – Сиздер. Ошондуктан сабагыңарды жакшы окугула, Келечектин мыкты кадры болушуңуздарга биздин үмүтүбүз - чоң. Бишкек шаары. 2019-жылдын 18-марты.

6-жуп: Массалык коммуникация – билдирүүнү көп сандаган кызыгуусу жана коммуникативдик тажрыйбасы ар кыл топтон турган адам алганда, же колдонгонго пайда болот (ТВ, радио, компакт-дисктер, кассеталар, интернетте индивидуалдык топтук тандоо, телефон, почта ж.б.) [1, 37-б.] Мисалы,

ОшМУ Россиянын алдыңкы окуу жайлары менен кызматташууда

Бишкекте “Илим жана билим берүүнүн өнүгүүсү – келечекке инвестиция” аттуу биринчи форумуна Россиянын 40тан ашуун, Кыргызстандын 30дан ашуун университеттин ректорлору, Билим берүү жана илим министрлигинин кызматкерлери, илимдин окумуштуулары, коомдук жана саясий ишмерлер, бизнес, башкаруу органдарынын өкүлдөрү катышты. Алардын ичинен Ош мамлекеттик университети Россиянын 15ке жакын алдыңкы окуу жайлары менен эки тараптуу кызматташуу келишимдерин жана меморандумдарды түзүп, жаңы өнөктөштөрүнүн санын кеңейтти. Бул ОшМУнун жалпы жамаатына жагымдуу кабар болду (<https://www/oshsu>).

Кийинки жуптар ушул тартипте кете берет.

Окутуучунун жыйынтыктоочу сөзү: Азаматсыңар, ар бир айтылган ойду аргумент, фактылар менен далилдөөгө аракет жасадыңар. Демек, коммуникация баарлашуу, маалымат алмашуу, мамиле кылуу аркылуу бул процесс ишке аша тургандыгын билип, анын түрлөрү боюнча маалыматты ортого салдыңар.

Бул ыкма төмөнкү көндүмдөрдү өздөштүрөт жана баалуулуктарга жетишет:

- тема боюнча керектүү материалдарды системалаштырат;
- бири-бирине болгон ишеним, мамиле, аракет б.а. коммуникация пайда болот;
- белгилүү бир максаттагы, идеядагы маалыматтарды камтыйт.

Сабакта мугалим маалымат аркылуу студенттин акыл-сезимин, бири-бирине болгон мамилесин, баарлашуусун, ой жүгүртүүсүн ж.б. калыптандырууга максат коёт. Көпчүлүк учурларда окуучулар мугалим менен, окуучу окуучу менен коммуникацияга бара албай калган учурлар кездешет, ошондуктан начар мамиле түзүлөт. Эмне үчүн? Биздин оюбузча, ар бир мугалим окуучунун мамилесин, баарлашуусун көзөмөлдөп, мындан ары кандай иш-аракеттерди (калыптандыруу, өркүндөтүү ж. б.) пландаштырууга боло тургандыгын аныктап алуу менен түрдүү ыкмаларды пайдаланууга болот. Айрым учурларда усул-ыкмалар кырдаалга карай өзгөрүлүп кетери бышык. Башкача айтканда, сабак процесси методду учурунда өзү тандап калат. Мындай учурду мыкты педагог гана сабактын максатына жеткире алат.

Бүгүнкү билим берүүдө окутуучу студентке билим гана берүү менен чектелбестен, аны келечек адистигине даяр болуусуна, өзүн өзү таанып билүүсүнө, башкалар менен эркин пикир алуу жөндөмдүүлүгүнүн калыптанышына, окууга болгон кызыгуусун ойготууга, инсан катары калыптанышына жана өнүгүүсүнө багыт бериши зарыл. Ал үчүн кеп коммуникациясын окутууда окуучунун чыгармачылык менен иштөө жөндөмдүүлүгүн калыптандырууну жана аны активдештирүүнү максат кылып, дагы бир ыкма сунушталат.

Суроо-жооп ыкмасы. Суроо-жооп бул түпкүлүгүндө окуу процессиндеги мугалим менен окуучунун баарлашуусу. Ал турмуштагы адамдардын пикир алышуусунан кескин айырмаланып турат. Өз ара сүйлөшүү, талкуу учурунда адамдар бири-бирине суроо беришет, бирок анын жообу көбүнесе белгисиз болот, ал эми окутуу процессинде мугалимдин берген суроосунун жообу белгилүү. Бирок, бул суроо-жооп болгондо мугалимге лидерлик роль таандык дегендик эмес. Бул ыкма мугалим өзүн маектешүүнүн тең укуктуу бир катышуучусу катары сезип, окуучуларды байкатпастан жан дүйнөсүнө алып кире алганда гана натыйжалуу болот. Билим берүү чөйрөсүндө колдонулган суроолор көп кырдуу. Ар түрдүү суроолор окуучуларды ар башка иш-аракеттерге багыттайт. Ушул себептен улам мугалимдер суроолордун маани-мазмунун мыкты аңдап түшүнүшү зарыл. Мугалим адатта, тема боюнча мини-лекция өткөндөн кийин түрдүү суроолорду жана тапшырмаларды берет. Суроолордун так, түшүнүктүү жана мазмундуу болушуна дыкаттык менен көңүл буруубуз керек. Себеби суроо-жооп ыкмасынын пайдалуулугу суроолордун логикалык жактан так, туура ойлонуштурулушуна да көбүрөөк көз каранды.

Мисалы:

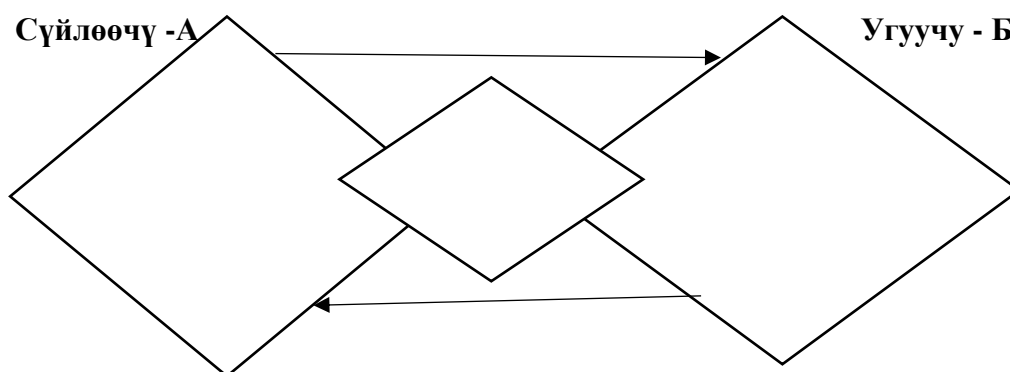
1-тапшырма. Коом менен байланыш чөйрөсүндөгү кошумча адистиктерди жазып чыккала. М., банкир, бизнесмен, дарыгер, саясатчы, мугалим, котормочу, дипломат ж.б.

2-тапшырма. Аталган чөйрөдө коммуникациянын кайсы түрлөрү менен каражаттара колдонулат. Коммуниканттардын ролун ким аткарат?

3-тапшырма. Илимде, социалдык чөйрөдө, соода тармагында коммуникациянын кайсы түрлөрү ишке ашат? Факт, аргумент келтиргиле ж.б

Демек, окуучулардын ой жүгүртүүсүн ойготуп жандандырууга, алардын фактыларды так сыпаттоо менен гана чектелбестен, алардын жалпылык жана бөтөнчөлүгүн, себеп-натыйжа байланыштарын, аргументти ачып берүүнү талап кылган суроолор чоң жемишин берет [2].

Сүйлөөчү-угуучу ыкмасы. Бул ыкмада коммуникациянын идеалдуу модели менен байланыштуу эки коммуникант катышат. Биринчиси –сүйлөөчү тарап, экинчиси угуучу тарап. Демек, баарлашуу аркылуу инсандар аралык баарлашуу коммуникациясы жүрөт. Аны төмөнкү схема аркылуу берсек болот:

Мугалим төмөнкүдөй фразаларды сүйлөөчү тарапка сунуш кылат: *Мен бул чыгарманы окуп чыктым, себеби...* ; *Мага бул предмет (предметтин аты айтылат) жагат, себеби ...*; *Ч. Айтматов – улуу жазуучу, себеби ... ж.б.у.с.* Сунуштаган соң ойлонууга 15секунд убакыт берет. Калган 45 секунддун ичинде “себеби” жөнүндө угуучуга айтып берет, экинчиден, ушул эле угуучу сүйлөөчү менен алмашып, анын ролун аткарат. Жыйынтыгында, эки тарап канча сүйлөм айтканга жетишти, оюн так жеткиликтүү бере алдыбы, мына ушул туурасында ой бөлүшүп, графалар толтурулат. Эки тараптын кандай окшош ойлору айтылды, ортоңку графага толтурулат. Бул ыкма тез ойлонууга, баарлашууга, мамилелешүүгө жардам берет.

Баарлашууда жана коммуникациянын элементтерин үйрөнүү үчүн туура ойлонуунун, сөздөрдүн запасынын мол болушу, мамиленин мыкты болушу зарыл. Андыктан кеп коммуникациясын ишке ашырууда маалыматты ирети менен айтуу өзгөчө мааниге ээ.

Кеп коммуникациясы сабагын өздөштүрүү үчүн мугалим жогорудагыдай ыкмаларды, усулдарды өз чыгармачылыгына жараша иштеп чыгуу керек. Мындай сабактар окутуу процессинде натыйжалуу жыйынтыгын берет. Мында турмуштун түрдүү кырдаалдарында алган билимдерин өз алдынча пайдалануу, сүйлөө жана сүйлөшө алуу жөндөмдүүлүктөрүн, б.а. коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандыруу негизги максат болуп саналды.

Адабияттар:

1. **Кашкин, В.Б.** Коммуникация теориясына киришүү. Которгон: С.А.Алаева. – Б., 2011.

2. **Почепцов, Г.Г.** Теория и практика коммуникации. – М., 1998.

3. **Якобсон, Р.О.** Речевая коммуникация; Язык в отношении к другим системам коммуникации // Избранные работы. – М.: Прогресс, 1985.